

ZASTĘPCA DYREKTORA GENERALNEGO
Służby Więziennej

Warszawa, dnia 6 kwietnia 2016 r.

RPW/22002/2016 P
Data: 2016-04-11

BP-070-50/16/332

BIURO RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH	
WPL.	2016 -04- 1 1
ZAL.	NR .....

Pan
dr Adam Bodnar
Rzecznik
Praw Obywatelskich
Al. Solidarności 77
00-090 Warszawa

Stanisław Tomasz Szarmita

W odpowiedzi na korespondencję IX.517.2.2015.JNP-P.073.8.2016 z dnia 19.02.2016 r. dotyczącą problematyki osób niepełnosprawnych psychicznie pozbawionych wolności oraz szkoleń funkcjonariuszy Służby Więziennej w zakresie postępowania z takimi osadzonymi przedstawiam poniższe informacje.

Służba Więzienna rozumie i dostrzega specyficzne problemy wynikające z niepełnosprawności, gdyż w praktyce funkcjonariusze codziennie mają bezpośredni kontakt z takimi osadzonymi. Doświadczenie wskazuje na to, iż tak jak w przypadku różnych innych grup skazanych np. cudzoziemców, młodocianych itp., tak i ta grupa wymaga dużych umiejętności związanych z indywidualizacją wykonywania kary pozbawienia wolności. Wrażliwość na potrzeby niepełnosprawnych oraz wiedza o ich odmiennych problemach i potrzebach są niezbędne do właściwego postępowania z takimi skazanymi. Tak więc problematyka związana z niepełnosprawnością, w tym psychiczną, jest uwzględniana w ścieżce szkoleniowej funkcjonariuszy Służby Więziennej.

I. Szkolenia funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej.

Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu realizuje Zarządzenie Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 21 grudnia 2010 roku w sprawie

programów szkolenia wstępnego, zawodowego oraz specjalistycznego w Służbie Więziennej oraz czasu trwania szkoleń.

W programach kursu przygotowawczego, szkolenia podoficerów, chorążych i oficerów Służby Więziennej dla wszystkich specjalizacji, znajdują się treści traktujące o zasadach humanitaryzmu, praworządności, tolerancji, akceptacji. Analizując realizację problematyki postępowania z osadzonymi upośledzonymi umysłowo w jednostkach penitencjarnych należy rozróżnić program nauczania dla specjalizacji penitencjarnej i innych specjalizacji:

1) W dotychczasowym szkoleniu funkcjonariuszy (w ramach kursu przygotowawczego, szkolenia podoficerów, chorążych i oficerów) niezależnie od specjalizacji problematyka upośledzenia umysłowego realizowana jest podczas warsztatu psychologicznego trwającego 16 godzin. W tym czasie ćwiczone są umiejętności: komunikacji z różnymi kategoriami osadzonych, rozpoznawanie problemów i dysfunkcji, postępowanie z osadzonymi, w tym także z upośledzonymi umysłowo, w zakresie:

- motywowania do poprawnego zachowania,
- egzekwowania poleceń,
- rozwiązywania sytuacji trudnych dla osadzonego oraz konfliktów w oddziale mieszkalnym,
- umiejętności radzenia sobie z własnymi emocjami w kontakcie z takim skazanym,
- uwrażliwienia na problemy jakie może stwarzać w funkcjonowaniu w warunkach izolacji osadzony upośledzony ze względu na przejawiane deficyty intelektualne.

2) W trakcie realizacji przedmiotu „Międzynarodowe standardy postępowania z osobami pozbawionymi wolności” w szkoleniu oficerów zagadnienia związane z upośledzeniem umysłowym omawiane są w zakresie uregulowań międzynarodowych traktujących o relacjach personelu z osadzonymi oraz postępowania ze szczególnymi kategoriami osób przebywających w izolacji. Celem tych zajęć jest uzyskanie wiedzy o prawach człowieka z podziałem na ich charakter a przede wszystkim na rodzaj praw, gdzie w prawach socjalnych omawiane są treści związane z zabezpieczaniem zdrowia i życia osób pozbawionych wolności, co dotyczy również osób upośledzonych umysłowo.

3) W szkoleniu zawodowym we wszystkich typach szkół w ramach zagadnień penitencjarnych omawiana jest klasyfikacja osadzonych oraz wykonywanie kary w systemie terapeutycznym. Na zajęciach z tego przedmiotu słuchacze zapoznawani są z zasadami postępowania penitencjarnego z różnymi kategoriami osadzonych, w tym z upośledzonymi umysłowo i ujawniającymi zaburzenia natury psychicznej. W trakcie realizacji tych zajęć uwrażliwia się również słuchaczy na postępowanie zgodne z zasadami humanitaryzmu, poszanowania godności i tolerancji wszystkich osadzonych bez względu na prezentowane zaburzenia.

4) W przypadku specjalizacji penitencjarnej w szkoleniu oficerów problematyka upośledzenia umysłowego realizowana jest jako samodzielny temat podczas zajęć z przedmiotu „Elementy psychopatologii”. Omawiane są objawy upośledzenia umysłowego, problemy w funkcjonowaniu tych osadzonych w warunkach izolacji więziennej oraz postępowania z nimi. W ramach przedmiotów: „Diagnostyka penitencjarna” „Psychospołeczne aspekty izolacji”, „Metodyka oddziaływań penitencjarnych” - słuchacze uczą się projektować oddziaływania penitencjarne wobec różnych kategorii osadzonych, w tym również upośledzonych umysłowo i ujawniających zaburzenia psychiczne.

Ponadto informuję, iż w Centralnym Ośrodku Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu trwają obecnie prace nad nowymi programami szkolenia zawodowego w Służbie Więziennej. Projekt przewiduje realizację problematyki upośledzenia umysłowego w części unitarnej (dla wszystkich specjalizacji) oraz w części specjalistycznej dla specjalizacji penitencjarnej.

W części unitarnej w/w tematyka znajduje odzwierciedlenie w materiałach e-learningowych w postaci prezentacji multimedialnej pt. „Komunikacja z osadzonym trudnym”. Znajdują się tam m.in. informacje dotyczące widocznych objawów upośledzenia oraz zasad komunikowania się z takimi osobami. Ponadto w prezentacji znajduje się tematyka postępowania z osadzonymi z symptomami otępienia. W części stacjonarnej szkolenia unitarnej (realizowanej w COSSW) problematyka upośledzenia przewidziana jest w module penitencjarno – prawnym w tematach z zakresu

psychospołecznych aspektów więzienia i klasyfikacji osadzonych. Zamiarem tej części jest kształtowanie umiejętności słuchaczy w obszarze rozumienia i opisywania poszczególnych kategorii osób pozbawionych wolności oraz kryteriów klasyfikacyjnych.

Oprócz opisanych powyżej zajęć w części unitarnej realizowany jest jednodniowy warsztat nt. „Komunikacja i sposoby rozwiązywania sytuacji trudnych w kontakcie z osadzonymi”, podczas którego kształtuje się m.in. umiejętność dostosowania przekazu komunikacyjnego do odbiorcy. W trakcie tego warsztatu wykorzystuje się metodę scenek sytuacyjnych, w której symuluje się rozmowy z różnymi kategoriami osadzonych, w tym z upośledzonymi umysłowo.

W części stacjonarnej podczas ćwiczeń zaplanowano kształtowanie umiejętności postępowania z upośledzonymi umysłowo w różnych sytuacjach uwzględniających warunki więzienne. Podczas zajęć modułowych uczestnicy szkolenia będą ćwiczyli:

- rozpoznawanie objawów upośledzenia umysłowego w rozmowie informacyjnej i rozmowie wstępnej,
- rozmieszczanie i odpowiedni dobór grup wychowawczych,
- projektowanie oddziaływań penitencjarnych z tą kategorią osadzonych,
- realizację systemu terapeutycznego w oddziale terapeutycznym dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi i upośledzonych umysłowo,
- procedury przygotowania skazanych upośledzonych do zwolnienia.

Opisane powyżej ćwiczenia oparte są o metodykę zajęć aktywizujących: scenki, praca w małych grupach, analiza studium przypadku, projekt.

Podkreślając znaczenie omawianej problematyki oraz mając na uwadze potrzebę stałego monitorowania sytuacji osób niepełnosprawnych w Biurze Penitencjarnym Centralnego Zarządu Służby Więziennej przygotowywane jest pismo do Dyrektorów Okręgowych Inspektoratów Służby Więziennej, w którym rekomenduje się prowadzenie szkoleń dla wszystkich pracowników i funkcjonariuszy pracujących w bezpośrednim kontakcie z osadzonymi, w zakresie postępowania z osobami niepełnosprawnymi, w tym także zaburzonymi psychicznie oraz upośledzonymi umysłowo. Do wykorzystania w trakcie szkoleń pozostają również wskazówki zawarte w „Praktycznym podręczniku savoir vivre'u wobec niepełnosprawnych” autorstwa Judy Cohen.

Poza tym informuję, iż dotychczas, zgodnie z rekomendacjami Krajowego Mechanizmu Prewencji, Służba Więzienna nawiązała współpracę z Fundacją „Polska bez barier”. Jej efektem była organizacja szkoleń uwrażliwiających funkcjonariuszy na problemy i potrzeby niepełnosprawnych. Szkolenia te będą kontynuowane w oparciu o dalszą współpracę z wymienioną fundacją a także w kontakcie z innymi podmiotami działającymi lokalnie. W jednostkach organizacyjnych trwa proces adaptacji i wyposażania cel oraz innych pomieszczeń tak, by przystosować je do użytkowania przez osadzonych niepełnosprawnych. Analizie zostanie poddane także ich usytuowanie.

II. Sytuacja osób niepełnosprawnych. Niepełnosprawność w wymiarze psychicznym.

Osoby niepełnosprawne fizycznie i psychicznie stanowią część populacji osób pozbawionych wolności. Niepełnosprawność nie zawsze jest kwestią oczywistą w pierwszym kontakcie i dlatego niezbędne są jasno określone procedury w celu bezzwłocznej identyfikacji takich osadzonych.

Odnosząc się do sposobu postępowania związanego z przyjmowaniem do jednostek penitencjarnych osób określanych jako niepełnosprawne psychicznie informuję, iż zawarty w systemie NoeNET moduł dotyczący rozmowy wstępnej wymaga od wychowawcy, przeprowadzającego tę pierwszą rozmowę z osadzonym, zgromadzenia licznych danych dotyczących jego sytuacji zdrowotnej tj. informacji o leczeniu w zakresie neurologicznym i psychiatrycznym, o leczeniu odwykowym, o pobytach w oddziałach terapeutycznych w jednostkach penitencjarnych. Zbierane są także informacje dotyczące aktualnego samopoczucia, stosowania leków, środków zmieniających świadomość, a także na temat skłonności do autoagresji, niepełnosprawności fizycznej, ewentualnych obrażeń. Końcowym etapem rozmowy wstępnej jest konieczność określenia potrzeby przeprowadzenia konsultacji psychologicznej i wskazania jej powodu. „Podejrzanie obniżenia sprawności intelektualnej”; „kontrola stanu psychicznego”; „zaburzenia w zachowaniu” to m in.

pozycje słownikowe, wśród których osoba prowadząca rozmowę wstępną, wybiera przyczynę skierowania do psychologa.

Kadra penitencjarna wielokrotnie była informowana o konieczności powiadamiania Sędziego Penitencjarnego o przypadkach przebywania w jednostkach penitencjarnych osób upośledzonych w stopniu umiarkowanym i znacznym, a także osób chorych psychicznie. Polecenie to nadal obowiązuje i będzie przypomniane w trakcie kontroli, szkoleń i odpraw służbowych.

Osadzeni z poważnymi deficytami psychicznymi utrudniającymi prawidłowe funkcjonowanie w warunkach zakładu karnego, sprawiający trudności wychowawcze kierowani są na badania psychologiczne do Ośrodków Diagnostycznych. Celem pobytu w ośrodku jest m in. określenie dalszych warunków odbywania kary tj. ewentualnej potrzeby oddziaływania specjalistycznego i skierowania skazanego do odbywania kary w oddziale terapeutycznym oraz opracowanie standardów pracy (zaleceń dotyczących potrzeby uwzględnienia psychologicznych i socjologicznych mechanizmów postępowania skazanego przy stosowaniu zindywidualizowanych oddziaływań).

W sytuacji skierowania osadzonego do oddziału terapeutycznego metody i środki oddziaływań resocjalizacyjnych są opracowywane przez zespoły terapeutyczne. Procesowi wymiany informacji, spostrzeżeń i zaleceń oraz opracowaniu właściwego, skutecznego trybu postępowania z osobą niepełnosprawną psychicznie służą w oddziale terapeutycznym zebrania zespołu terapeutycznego (odbywają się nie rzadziej niż raz w tygodniu), a w innych systemach odbywania kary cel ten realizowany jest w trakcie odpraw działowych i odpraw oddziału penitencjarnego.

W sytuacji osadzonych ujawniających deficyty, którzy z różnych przyczyn nie zostali skierowani jeszcze na badania lub zostali zakwalifikowani do odbywania kary w systemie zwykłym bądź programowanego oddziaływania, zalecenia opracowuje wychowawca we współpracy z psychologiem, a w razie potrzeby także z przedstawicielami służby zdrowia. Sposób postępowania może być określony w Indywidualnym Programie Oddziaływania, ale może także zawierać się we wnioskach z poszczególnych konsultacji psychologicznych, notatek wychowawcy i konsultacji medycznych. Zalecenia medyczne dotyczące osób z niepełnosprawnością psychiczną w dużej mierze związane są z koniecznością wyrabiania bądź utrwalania nawyków higienicznych, z profilaktyką zdrowotną, a także wynikają z konieczności współpracy

lekarza psychiatry z psychologiem, wychowawcą. Osobami, które zazwyczaj koordynują tę współpracę są pielęgniarki, których rola w procesie tworzenia właściwych, adekwatnych warunków odbywania kary pozbawienia wolności dla osoby niepełnosprawnej psychicznie i fizycznie jest nieoceniona. Warto tutaj wspomnieć, iż w oddziałach terapeutycznych dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo pielęgniarki są członkami zespołów terapeutycznych i współuczestniczą w tworzeniu i realizacji Indywidualnych Programów Terapeutycznych.

Działania personelu penitencjarnego wobec osadzonych upośledzonych i ujawniających zaburzenia psychiczne oraz niepełnosprawnych fizycznie muszą koncentrować się zarówno na zapewnieniu im bezpieczeństwa, jak i na próbach niwelowania problemów wynikających z ich deficytów oraz organizowaniu im czasu wolnego. Oddziaływania te mogą być prowadzone w oparciu o indywidualne i grupowe metody wychowawcze, a także metody psychologiczne.

Dodatkowo personel medyczny we współpracy z funkcjonariuszami i pracownikami działu penitencjarnego oraz działu ochrony stale monitoruje funkcjonowanie osadzonych w oddziałach mieszkalnych. W sposób ciągły realizuje zadania w zakresie przeciwdziałania zachowaniom suicydalnym w oparciu o Instrukcję Nr 16/10 Dyrektora Generalnego z dnia 13 sierpnia 2010 roku w sprawie zapobiegania samobójstwom osób pozbawionych wolności.

Ponadto pragnę poinformować, iż uwzględniając znaczenie problematyki dotyczącej postępowania z osadzonymi niepełnosprawnymi, w celu zapewnienia właściwych standardów postępowania, do nowego projektu *Zarządzenia w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych*, będącego w końcowym stadium procesu legislacji, wprowadzono pojęcie osoby niepełnosprawnej. W zarządzeniu szczegółowo określono zasady prowadzenia oddziaływań penitencjarnych i postępowania z osobami niepełnosprawnymi oraz zdefiniowano istotę prowadzenia oddziaływań penitencjarnych wobec tej grupy osadzonych.

Na koniec chcę podkreślić i zapewnić Pana Rzecznika, iż funkcjonariusze pełniący służbę w zakładach karnych i aresztach śledczych pomimo, iż nie są to specjalistyczne placówki lecznicze czy opiekuńcze realizujące zadania wobec osób niepełnosprawnych psychicznie, przykładają ogromną wagę do właściwego i profesjonalnego postępowania z takimi osobami.

Z szacunkami

ZASTĘPCA DYREKTORA GENERALNEGO
Służby Więziennej

Jerzy Kopeć

Wyk. w 2 egz.

1. adresat
2. a/a